
Компетентнісний підхід в екологічному вихованні

*Ольга Ярошенко, методист вищої категорії,
керівник гуртка «Основи фенології»
Комунального закладу «Харківський обласний Палац
дитячої та юнацької творчості»*

У статті акцентовано увагу на формуванні в дітей та молоді компетентностей, необхідних для практичної природоохоронної діяльності. Висвітлено технологічне підґрунтя організації та проведення занять гуртка «Основи фенології» в дистанційному форматі. Наголошено на важливості й результативності роботи експериментально-пошукового характеру в партнерстві з ученими науково-дослідних установ і закладів вищої освіти.

***Ключові слова:** екологічна освіта і виховання, компетентнісний підхід, освіта для сталого розвитку, позашкільна освіта, інтеграційні процеси, формування національних цінностей, технологічне підґрунтя, педагогіка партнерства, метод проєктів, дистанційне навчання.*

Актуальність теми. Екологічна освіта і виховання в умовах глобальної екологічної кризи розглядаються світовою спільнотою як основна складова стратегії сталого розвитку людства у XXI сторіччі, спрямована на забезпечення майбутнього Землі. Екологічній освіті дітей та молоді визначена особлива роль у Цілях сталого розвитку України на період до 2030 року.

Основна увага в цьому процесі акцентується на цілісному й міждисциплінарному підході до формування в дітей та молоді компетентностей, необхідних для практичної діяльності щодо покращення якості природного довкілля.

Розвиток освіти для сталого розвитку викликає потребу в нових педагогічних моделях, педагогічній культурі, новому педагогічному змісті.

Зокрема, позашкільна освіта для сталого розвитку має сприяти поширенню знань про стан довкілля та надавати критерії, стандарти, рекомендації щодо прийняття рішень із природоохоронних питань.

Саме позашкільна освіта, а насамперед природнича, має формувати такі гуманітарні цінності, як ставлення до себе та довкілля, стиль життя, активну життєву позицію. Вироблення критеріїв результативності освіти для сталого розвитку здійснюється через аналіз системи науково-дослідницької, експериментальної та природоохоронної роботи [1].

Інтеграційні процеси, що відбуваються в українському суспільстві, вимагають нової школи, метою якої є створення «умов для розвитку і самореалізації кожної особистості», формування покоління, «здатного навчатися упродовж життя». Такий підхід є вимогою часу. Головними проблемами, на які сьогодні орієнтує дидактика, мають бути не просто питання «що вчити?», а «для чого вчити?» і «як учити?» Тому пріоритетами державної політики розвитку освіти є особистісна орієнтація, формування національних загальнолюдських цінностей, створення умов для формування життєвих компетентностей вихованців [2].

Відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898, метою базової середньої освіти є розвиток природних здібностей, інтересів, обдарувань учнів, формування компетентностей, необхідних для їх соціалізації та громадянської активності, свідомого вибору подальшого життєвого шляху та самореалізації, продовження навчання на рівні профільної освіти або здобуття

професії, виховання відповідального, шанобливого ставлення до родини, суспільства, навколишнього природного середовища, національних і культурних цінностей українського народу.

У концептуальних засадах НУШ викладено ключові компетентності, визначені «Рекомендаціями Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя», та їхній взаємозв'язок із практичними вміннями.

Виховання означених цінностей у підлітків на сучасному етапі найбільш ефективно відбувається у взаємодії родини, школи, закладів позашкільної освіти й інших суспільних інститутів.

Аналіз досвіду роботи закладів позашкільної освіти показує, що для виховання в підлітків національних цінностей важливе значення має правильна організація освітньої роботи. У процесі виховання національних цінностей молоді будь-який виховний вплив є багатостороннім. У зв'язку з цим виховна робота має бути особистісно зорієнтованою, базуватися на особистісно діяльнісному принципі її організації, який передбачає активне включення вихованця в освітній процес на засадах співпраці, діалогу, партнерства, високої вимогливості й глибокої поваги до нього [3].

Сьогодні особлива увага повинна приділятися практичній і творчій складовим освітньої діяльності. У вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки вихованців актуалізується роль уміння здобувати інформацію з різних джерел, засвоювати, поповнювати й оцінювати її, застосовувати способи пізнавальної та творчої діяльності. Зрозуміло, що процес отримання інформації для вихованців не є проблемою, складнішим є оперування нею. Саме актуальність цього питання зумовила вибір теми «Компетентнісний підхід в екологічному вихованні».

Науково-теоретична база

Компетентність визначається як «загальна здатність, що базується на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях, набутих завдяки навчанню», і поділяється на такі основні групи: соціальні, полікультурні, комунікативні, інформаційні, саморозвитку та самоосвіти, продуктивної творчої діяльності.

Орієнтація на компетентнісний підхід у визначенні цілей освіти є головною в роботах вітчизняних дослідників: науково-методична основа та інноваційні технології навчання (Сущенко Т. І., Вербицький В. В., Пустовіт Г. П.); теоретичні засади класиків української педагогіки (Г. Сковороди, С. Русової); положення теорії виховання дітей із творчими здібностями, обґрунтовані в працях видатних педагогів (Я. А. Коменського, Я. Корчака, В. О. Сухомлинського, А. С. Макаренка); психологічні аспекти творчості (Л. С. Виготський, І. Бех та інші); гуманно-особистісна технологія Ш. О. Амонашвілі.

Застосування різноманітних методів формування екологічної культури вихованців в освітньому процесі доводить, що найбільшу ефективність мають пошукові та творчі методи, з яскраво вираженим діалогічним характером, проблемною спрямованістю, орієнтовані на особистісну зацікавленість дітей у виконанні цілеспрямованої діяльності.

Технологічне підґрунтя

Для формування життєвих компетентностей вихованців практикуємо традиційні та інноваційні технології організації освітньої діяльності.

Перевагу надаємо особистісно зорієнтованому навчанню. Ця технологія сприяє індивідуалізації навчання, здійсненню диференційованого підходу; крім того, самовираженню, самореалізації особистості допомагає проблемне навчання.

Серед інноваційних застосовуємо інтерактивні технології, інформаційно-

комунікаційні. Запроваджуємо елементи проєктного навчання, застосовуємо складові технології креативного розвитку.

Як інструменти педагогіки партнерства використовуємо цікаві й захоплюючі розповіді, відверту бесіду, справедливу і незалежну оцінку, заохочення творчих успіхів, особистий приклад, зустрічі з цікавими людьми, спільний пошук рішень, спільні суспільно корисні справи з батьками, благодійні акції тощо.

Мета: забезпечення компетентнісного підходу в екологічному навчанні та вихованні в умовах технологізації освіти, формування в дітей здатності знаходити правильне рішення в різних життєвих ситуаціях, зокрема в умовах воєнного часу.

Під час реалізації ідеї особлива увага на заняттях гуртка «Основи фенології» приділяється розвитку ключових компетентностей: соціальної, мотиваційної, функціональної.

Основні елементи педагогічної діяльності реалізуємо на таких етапах: прогнозування, змістовно-пошуковому, етапі моніторингу.

Застосовувані технології допомагають утвердженню «суб'єкт– суб'єктних» стосунків, коли вихованець є суб'єктом пізнання. Для цього необхідно, щоб кожен усвідомив місце та значущість основних етапів освітньої діяльності: мотивація – цілепокладання – планування – організація освітньої діяльності – реалізація завдань.

Важливою умовою навчання та першим кроком до формування компетентності вихованця є *внутрішня мотивація* (самомотивація). Для цього слід дотримуватися таких вимог:

- менше використовувати ситуацію змагання;
- намагатися не нав'язувати освітню мету «зверху»;
- намагатися уникати встановлення часових обмежень;
- стежити, щоб завдання відповідали віковим особливостям дитини;
- надавати дитині право вибору навчального завдання.

Слід прагнути, щоб у дітей формувалася віра у власні можливості. На допомогу приходять нетрадиційні форми й методи навчання: екологічні ігри, вікторини, екологічні стежки, «зелені класи», екскурсії, походи, експедиції, участь в обласних виставках, конкурсах, акціях.

На етапі *цілепокладання* вважаємо за необхідне, щоб вихованці брали в ньому участь. Намагаємося, щоб, крім певного обсягу знань, які діти повинні засвоїти, вони могли визначити й низку вмінь, якими оперуватимуть. Ефективним є спільне з вихованцями планування роботи на занятті гуртка.

У процесі *організації освітньої діяльності* прагнемо дотримуватися гнучкості під час вибору прийомів, нестандартності, створюємо ситуації, які «оживлюють» заняття. Ефективним на цьому етапі є *проблемне навчання*. Пропонуємо дітям здійснити заочну подорож із казковими персонажами та виконати певні завдання для досягнення кінцевої мети заняття.

Ось низка проблемних питань, над якими була організована робота: «Чи є шкідливі тварини», «Користь отруйних рослин», «Аптека на підвіконні», «Аптека на городі», «Сад ароматів», «Біологічні методи боротьби зі шкідниками саду», «Екодія на захист первоцвітів», «Ековчинок на захист пернатих». Формуванню у вихованців соціальних компетентностей сприяють і такі запитання: «Як визначити погоду за народними прикметами?», «Які ви знаєте рослини, що є символами України?», «Які народні свята присвячені рослинам?», «Які ви знаєте трави, що корисні для здоров'я?».

Не втрачає актуальності й проблема підвищення якості дослідницької роботи. Практикуємо проведення занять-практикумів, семінарів, консультацій,

екскурсії до науково-дослідних установ.

Ефективною є робота експериментально-пошукового характеру з науковцями товариства ентомологів, охорони природи, лісівників, Українського інституту рослинництва імені В. Я. Юр'єва, Українського ордена «Знак пошани» науково-дослідного інституту лісового господарства та агролісомеліорації імені Г. М. Висоцького, науково-дослідної установи «Український науково-дослідний інститут екологічних проблем», Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

У процесі освітньої діяльності використовуємо інтерактивні методи та прийоми, що є універсальними для розвитку життєвих компетентностей, формують уміння колегіально вирішувати завдання, сприяють активізації особистісних якостей вихованця. Перевагу надаємо роботі в групах, парах, яка реалізується через прийоми рольової гри, «Вільного мікрофона», уявної прогулянки.

Ефективним для формування життєвої компетентності є метод проєктів, який передбачає вирішення певної проблеми та орієнтується на самостійну дослідницьку діяльність вихованців – індивідуальну, парну, групову. Практикуємо підготовку мініпроєктів. Типи проєктів найрізноманітніші: дослідницькі, творчі, ігрові, інформаційні, практично-організаційні тощо. Обов'язкова умова завершення роботи над проєктом – створення презентації. Також можна складати опорні схеми, таблиці.

Пропонуємо дітям самостійно попрацювати з анкетною «Що головне в житті». Попереджаємо, що відповіді мають бути максимально щирими. «Правильних» і «неправильних» відповідей бути не може. Заповнену анкету дитина показує чи озвучує лише за власним бажанням. Після закінчення роботи з анкетною керівник пропонує поміркувати над питаннями: «Які речі ти цінував/цінувала найбільше, коли тобі було 6 – 7 років?», «Чи збігаються твої дитячі цінності з тими, що ти визначив/визначила для себе зараз?», «Чому цінності людини з віком змінюються?» Після цього пропонується обговорення останнього питання на загал. Пропонуємо скласти всім разом список цінностей на основі найпоширеніших особистих цінностей дітей і списку загальнолюдських цінностей [4].

Використання можливостей дистанційного навчання спрямовуємо на вирішення таких проблем:

- візуалізація освітньої інформації за допомогою наочного представлення;
- індивідуалізація та диференціація процесу навчання;
- комп'ютер виконує роль тренажера, контролера тощо.

Можливості дистанційного навчання на різних етапах занять різноманітні, оскільки:

- сприяють виявленню прогалин у знаннях, допомагають пригадати вивчене за незначний проміжок часу (на етапі актуалізації опорних знань);
- сприяють унаочненню лекції керівника, опрацюванню матеріалу підручника тощо (етап формування, засвоєння нових знань);
- забезпечують створення можливостей для організації самостійної роботи вихованців, формування диференційованого підходу (етап застосування знань);
- допомагають під час організації тестування, завдяки чому створюються можливості для динамічної самоперевірки, взаємоперевірки тощо (контроль рівня навчальних досягнень).

Завдяки використанню інформаційно-комунікаційних технологій відбуваються зміни в освітньому процесі, у центрі якого перебуває особистість дитини (за принципом дитиноцентризму), головною метою стає розвиток інтелекту та творчих здібностей, пізнавальної активності вихованців, що дасть змогу сформуванню здатності до самореалізації, самостійності мислення, уміння працювати над розв'язанням важливих життєвих проблем. Змінюється також у цьому процесі роль керівника: він, за В. І. Шуляром, виконує фасилітативні функції): стає координатором, партнером, співавтором, консультантом.

Вважаємо за необхідне завжди, особливо в сучасних умовах воєнного стану, створювати ситуацію успіху, заохочувати дітей до подальшої праці. Оволодіння навичками оцінювання, взаємо- та самооцінювання, прозорість оцінки приводить до зниження конфліктності, спонукає до формування позитивних Я-концепцій, вироблення критичного ставлення до власної роботи, адекватного сприйняття відгуків (комунікативна компетентність).

Висновки

Моніторинг результативності досвіду роботи передбачає низку критеріїв і побудований з опорою на взаємозв'язок сфери діяльності та цілей розвитку.

Критеріями результативності є підвищення пізнавального інтересу вихованців до біології, якості знань, розвиток комунікативних навичок, розвиток емоційної та естетичної чутливості дітей, креативність мислення, комфортність навчання. Щоденна робота з формування життєвих компетентностей спрямована на реалізацію інноваційної моделі виховання гуртка.

Вихованець – це гармонійно розвинена особистість:

- має високий рівень загальнолюдської та екологічної культури;
- може приймати рішення та нести відповідальність за нього, упевнений у собі;
- уміє жити в суспільстві, співпрацювати в колективі;
- здатний розв'язувати життєві та екологічні проблеми;
- усвідомлює необхідність учитися впродовж усього життя.

Готуючись до кожного заняття, прагнемо зробити процес навчання багатоаспектним: виробити у вихованців високий рівень біологічних знань, здійснити допрофесійну підготовку, сприяти професійній орієнтації. За таких умов реалізується кінцева мета позашкільної освіти, а крім того, вихованці пізнають життя в усій його розмаїтості, вчаться не розгублюватись у складних ситуаціях. Саме тому керівник гуртка не повинен зупинятися ні у своєму навчанні, ні у своїй творчості.

Список використаних джерел

1. Навчальні програми з позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку: агробіологічний профіль, еколого-біологічний профіль, навчальні програми для Природничої школи учнівської молоді [збірник /за загальною редакцією доктора педагогічних наук В. В. Вербицького]. – К.: НЕНЦ, 2021. – 256 с.

2. Концепція Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

3. Зміст і технології позашкільної освіти для вихованців підліткового віку: методичні рекомендації / [А. В. Корнієнко]. – Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. – 112 с.

4. Модельна навчальна програма «Культура добросусідства. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: М. А. Араджионі, О. Г. Козорог, Н. К. Лебідь, В. І. Потапова, І. К. Унгурян): «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795). URL: [https://idcir.com.ua/kultura-dobrosusidstva/metodichna-pidtrimka/metodichna-pidtrimka-uchiteliv-pilotnix-shkil-nush-\(5-klasi\).html](https://idcir.com.ua/kultura-dobrosusidstva/metodichna-pidtrimka/metodichna-pidtrimka-uchiteliv-pilotnix-shkil-nush-(5-klasi).html)